

НЕВЕНКА Ј. ПОПОВИЋ ШЕВИЋ¹
ФАКУЛТЕТ САВРЕМЕНИХ УМЕТНОСТИ, БЕОГРАД

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ – ИЗАЗОВИ И ТЕНДЕНЦИЈЕ

*(Јелена Ђуковић, Нематеријално културно
наслеђе из антрополошке перспективе, Београд:
Универзитет у Београду – Филозофски факултет,
2019, 118 стр.)*

Вишегодишњи научноистраживачки рад Јелене Ђуковић, врне антрополошкиње која се изузетно посвећено бави проблематиком културног наслеђа али и примењеном хуманистичком у регулисању различитих идентитетских питања, резултирао је научном монографијом са темом *Нематеријално културно наслеђе из антрополошке перспективе: репрезентативност, селективност и инструментализација*. Ауторка наставља трагом започетих истраживања и на један свеобухватан начин пружа читаоцу могућност ефикаснијег упознавања са облашћу нематеријалног културног наслеђа, али се фокусира и на терен кад предмет постаје политичко оруђе, када се свесно мења и погрешно интерпретира. Монографија је прилагођена како за едукацију читалаца тако и за академске истраживаче са циљем преиспитивања и

¹ nevenka.popovic.sevic@fsu.edu.rs

Приказ је примљен 24. марта 2021, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 6. јула 2021.

интервенције струке у спречавању честе манипулације појма нематеријалног културног наслеђа.

О систематичности ауторке говоре и њена претходна истраживања која су вешто уоквирена у концепт нематеријалног културног наслеђа са посебним циљем дефинисања вештина и знања, која су се у превасходно изворном облику преносила са генерације на генерацију, са основним мотивом – очувања од заборавља, али и од физичког нестајања. Монографија се састоји од 118 страна стандардног формата, од којих 105 страна чини материју са основним текстом, а остатак списак литературе и осталих коришћених извора. Поглавља су изузетно јасно конципирана и могу представљати потпуно независне целине, где ауторка суштинским приступом и критичким ставом према посматраној материји читаоца подстиче на унутрашње размишљање и дијалог. Књига је састављена из четири поглавља, где нас Јелена Ђуковић након уводног дела циљано упознаје са дефиницијом концепта и контекстуализацијом нематеријалног културног наслеђа виђеним како кроз антрополошку призму тако и од стране Унескове организације. Даље се надовезује поглавље о културном идентитету које ауторка проучава у сфери антропологије, затим у контексту нематеријалног културног наслеђа, Унескових и државних политика, те напослетку и кроз национализам, традиционализам и његову политичку употребу. Финално поглавље више говори о репрезентативности и инструментализацији нематеријалног културног наслеђа посматрано из угла деловања државе.

У уводном делу монографије ауторка даје осврт на тенденције (пост)модерног начина живота у коме се људи крећу у правцу потраге за бољим животним условима и тако, често кореним изменама функционисања сопствене заједнице, дају основ проучавања многим етнологима и антрополозима. Услед очувања и заштите културног наслеђа, како од промене тако и од нестанка, успостављене су бројне институције али и тимови стручњака који непоколебљиво раде на дефинисању, бележењу и протекцији културних добара на глобалном нивоу. Са међународног становишта, Организација за образовање, науку и културу Уједињених нација Унеско, још 2003. године је установила Конвенцију о заштити нематеријалног културног наслеђа човечанства, којим је дати појам дефинисан као „пракса, приказ, израз, знање, вештина, као и инструмент, предмет, артефакт и културни простори који су с њима повезани – које заједнице, групе и, у појединач-

ним случајевима, појединци, препознају као део свог културног наслеђа“. Занимљиво је приметити да тек у новије доба антропологија активно учествује у раду споменуте институције од општег значаја.

У другом поглављу књиге Јелена Ђуковић најпре представља начин пописа елемената нематеријалног културног наслеђа на државном нивоу кроз тзв. Националне листе и на међународном нивоу кроз Репрезентативне листе. Унеско обавља одабир за Репрезентативну листу једном у току године, претходно спроводећи различите програме са циљем њихове заштите. Ауторка подвлачи важност критеријума поштовања вредности стабилних и мирољубивих друштава, који своје нематеријалне културне вредности чувају на основи поштовања људских права и демократије. Непотпуност горе споменутог критеријума често доводи до ситуације кад Унеско не може да узме у разматрање неке од елемената специфичне културне традиције одређене земље (дестинације), што индиректно претпоставља и њихово препуштање забору. У овом делу монографије ауторка даје осврт и на савремене тенденције у проучавању наслеђа у контексту све веће окренутости ка антропологији и етнологији (Ђуковић, 2019, стр. 26). Тим поводом, она подвлачи да су у првом реду оних који верују у наслеђе управо антрополози, музејски радници и сви у струци који су прихватили да у садејству са претходно датом Унесковом дефиницијом нематеријалног културног наслеђа делују са циљем заштите. Ауторка свесно актуелизује неопходне услове за доспеће на Унескову листу, тј. колико је нематеријално културно наслеђе адекватно представљено, а неизмењено и улепшано. Њена свестрана промишљања на изабрану тему воде до контекста нерепрезентативности и инструментализације културолошке есенције једног народа, о којима конструктивно води дијалог са читаоцем. Колегиница Ђуковић већ овде ставља акценат не толико на разлици која се прави у међународним праксама одабира нематеријалног културног наслеђа, колико на критеријумима у самој политици рада, којом се глобално различито схватају и тумаче локалне културе и нематеријална културна добра. Посебан осврт се даје на то да Унеско ствара својеврсну универзалну слику света, и да га врло брзо претвара у културни релативизам (Eriksen, 2006, стр. 127). Подвлачи се да начин како Унеско презентује светску културну баштину чини заправо идеолошко представљање тзв. исправне културе (Nielsen, 2011) и да је највећи део критике упућен на рачун злоупотребе Унеско-

вог потенцијала кроз политичку и националистичку инструментализацију своје улоге (Миленковић, 2016). Наиме, на различитим светским меридијанима владају асимилационизам (став да сви који живе у једној државној заједници треба да имају јединствену културу) и мултикултурализам – који заступа став вредновања различитости културних вредности (Turner, 1993). Ипак, верује се да је конструктивност институционалне заштите нематеријалног културног наслеђа иницијално битна и мотивишућа за локалне групе и заједнице које желе да очувају свој културни идентитет и различитости (Матић, 2001, стр. 126). Ауторка закључује ово поглавље промишљањем како је нематеријално културно наслеђе заправо својеврстан производ преговарања, тј. непрекидног усаглашавања (Ђуковић, 2019, стр. 37). То даље има за последицу да је нужно обезбедити културу свакој јединки, тј. да сваки појединац има право да изабере културну стратегију која му/јој одговара за један иоле квалитетан живот.

Треће поглавље монографије Јелена Ђуковић започиње дефинисањем културног идентитета у антропологији, а као потврда Унескове тежње да се кроз заштиту наслеђа уједно заштите и културни идентитети. Симболичка антропологија која се устоличила шездесетих година XX века има укорењено схватање сопства одређене групе јединки која је у сагласју са доминантним погледима на свет, вредностима и културом, што за последицу има хомогеност у заједници. Супротно претходном, ауторка књиге наводи и негативан карактер који може изнићи из културног идентитета. По културни идентитет постаје веома опасна идентификација на националној и верској основи, јер се сузбија сваки облик индивидуалности. У једном од својих претходних истраживања културног идентитета ауторка поткрепљује тврдњу тиме што истиче значај укључујућег и искључујућег (Ђуковић, 2017, стр. 52). По томе, подвлачи се значај имплицитних и експлицитних правила унутар једне заједнице, по којима се одређује припадност, али и социјалне категорије које су одређене скупом неких вредности, као нпр. жеље, веровања, морал и слично. Ауторка истиче да групе јединки које се сматрају вечним и непроменљивим заправо могу да послуже као основ за критику група које се сматрају крајње маргинализованим. Јелена Ђуковић даље тумачи да идентитет сам по себи представља одређени концепт, који нема материјалну природу, те се надовезује на следећу дефиницију – „концепти представљају културне когнитивне артефакте, односно својства културе у којој се обликују;

идентитет представља метонимијско означавање других културних садржаја, то јест отелотворује представе које се сматрају битним за изражавање културног себе у некој заједници – по принципу да део представља целину“ (Жикић, 2006, стр. 27). Отуда, што је и закључак, културни идентитет апсолутно треба сматрати нематеријалним културним наслеђем. Ауторка се такође бави дискурсом културног наслеђа кроз призму политичке употребе/злоупотребе, када подвлачи да држава може одређени фактор културног наслеђа да посматра инклузивно (као уједињујући елемент), али истовремено и као ексклузивни (као фактор раздвајања) две или више различитих друштвених групација (стр. 59). У том контексту колегиница Ђуковић наводи пример поистовећивања историје и културног наслеђа у смислу могућег контролисања тренутака из прошлости, али истовремено закључује и да је важно континуирано преиспитивање утврђених сазнања. Национално јединство се може оснажити кроз нематеријално културно наслеђе посредством промоције заједничке историје и традиције, а на начин који ће успешно превазићи потенцијалне културне, етичке и религијске разлике.

У последњем, четвртом, поглављу монографије, ауторка ставља фокус на репрезентативност и инструментализацију нематеријалног културног наслеђа посредством улоге државе. Истиче се податак да је Народна скупштина Србије усвојила Конвенцију о очувању нематеријалног културног наслеђа у мају 2010. године и да је ратификациони документ приложен организацији Унеско исте године. Консеквентно споменутом, Центар за нематеријално културно наслеђе при Етнографском музеју у Београду је отворен 2012. године. Ауторка подвлачи важност културне политике као једне од битнијих смерница за успешну спољну политику целе државе и са правом сматра да Република Србија, поспешујући привреду кроз очување културног наслеђа и инвестирањем у њега, може само да буде на добитку. То се најнепосредније огледа кроз јачање туристичке понуде али и континуирану градњу имиџа и уопште изграђеног идентитета који треба да понесе цела земља. Колегиница Ђуковић у овом сегменту монографије, пишући о религији и наслеђу, посебно издваја славу, као фактор нематеријалног културног наслеђа у нашој земљи, која је првенствено захваљујући струци увршћена на Унескову листу још 2014. године. Представља живи елемент културне заједнице, која се наслеђује породично и колективно. Поред српске славе, ауторка наводи и друге примере који се на Репрезентативној ли-

сти нематеријалног културног наслеђа јављају као декларативно религијског карактера, међу којима су: Мазу веровања и обичаји у Кини, жртвени ритуали у Малавију, Ведско певање, Фестивал постављања крова на светој кући у Малију и друго. Истиче се да је религијско наслеђе дуго времена било непризнато са духовног аспекта, јер су се поштовали само појавни, материјални и религијски елементи културног наслеђа. Јелена Ђуковић у овом сегменту четвртог поглавља књиге истиче вредности славе као религијског наслеђа које се огледа кроз светост и живост, а то извесно представља њена традиција и упражњавање. Такође, ауторка истиче значај славе кроз традиционално заштитарски сегмент, али и туризмолошки, који подразумева популаризацију датих културолошких сегмената једне заједнице (стр. 73–76). Кроз напредни приказ осталих елемената нематеријалног културног наслеђа као што су крвна освета и српске псовке, дата су врло разложна тумачења немогућности да се законски регулише њихов статус при организацији Унеско, јер се не подударају са позитивним правом који подржава ова међународна организација, нити поседују политичку коректност. Управо ово последње назначено је послужило као основ да ауторка да више простора феномену мултикултурализма као политичке опције у вишенационалним срединама. Наиме, колегиница Ђуковић врло аргументовано износи тезу да је политичка коректност средство којим се софистицирано демистификују мањине у вишенационалним државама. Ауторка дубоко верује да је културни диверзитет постао глобална алатка за стапање бројних мањих заједница у веће и економски моћније заједнице, што има и своје културолошке последице. Сматра се да је антропологија специфична дисциплина којом се донекле могу ублажити назначене разлике и постићи разумевање и поштовање међу различитим културолошким заједницама.

У закључним разматрањима, ауторка подвлачи како предности тако и мањкавости нематеријалне културе у контексту да се не могу увек прихватити сви елементи који би подржали претходно као део наслеђа. Ипак сматра важном улогу антрополога и етнолога у борби против светске бирократије и политике, да препознају и изборе се својим искуством и знањем за сваки аспект нематеријалног културног наслеђа. Ауторка сумира да је вештина и значај струке у томе да се добије финална борба против често лоше интерпретације националног идентитета мањина као и њихове културолошке заоставштине. Само на тај начин могу да

се унапреде и подстакну бројне локалне заједнице у јачању сопственог културолошког идентитета и промене свој положај на антрополошкој мапи света.

ЛИТЕРАТУРА Жикић, Б. (2006). Когнитивна антропологија и нематеријална културна баштина. *Гласник етнографског музеја*, 70, 11–25.

Матић, М. (2001). *Концептуализација културе у херитолошкој парадиџми, Музејско надмудривање са материјалним*. Београд: Етнографски музеј, Антропологија.

Миленковић, М. (2016). *Повраћак наслеђу, ојлед из применене хумансистике*. Београд: Филозофски факултет, Одељење за етнологију и антропологију.

Ђуковић, Ј. (2017). (Нематеријално) културно наслеђе као инструмент помирења и решавања културних конфликта. *Антропологија*, 17 (3), 45–46.

Ђуковић, Ј. (2019). *Нематеријално културно наслеђе из антрополошке перспективе: Рејрезентативност, селективност и инструментализација*. Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за етнологију и антропологију – Центар за антропологију науке и образовања.

Eriksen, T. H. (2006). *Diversity versus Difference: Neo-liberalism in the Minority-Debate*. *Svetska komisija za kulturu i razvoj Naša kreativna raznovrsnost*. Paris: UNESCO.

Nielsen, B. (2011). UNESCO and the „Right“ Kind of Culture: Bureaucratic Production and Articulation. *Critique of Anthropology*, 31 (4), 273–292. <https://doi.org/10.1177/0308275X11420113>

Turner, T. (1993). Anthropology and Multiculturalism: What Is Anthropology That Multiculturalists Should Be Mindful of It? *Cultural Anthropology*, 8 (4), 411–429. <https://doi.org/10.1525/can.1993.8.4.02a00010>

UNESCO, званични сајт, доступно на: <http://en.unesco.org>, приступљено 12. фебруара 2021.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).